

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

19

Arki, kirkko, artefakti

Viipurin kulttuurihistoriaa
Ruotsin ajalla (n. 1300–1710)

TOIM.
PETRI KARONEN

Kannen kuvat:

Hämeessä ja Viipurin läänissä 1630-1650-luvulla toimineen maanmittari Anders Strengin (k. n. 1644) vuoden 1640 tienoilla laatima Viipurin asemakaava (O. A. Oxehufwudin jäljennös 1800-luvun jälkipuoliskolta).

Museovirasto: Historian kuvakokoelma

Johan Grummellierin (mestari 1682-1701/1707) valmistama barokkinen juomakannu.

Reitzin säätöön kokoelmat.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 19

Arki, kirkko, artefakti - Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300-1710)

Toimittanut: Petri Karonen

Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN (painettu): ISBN 978-952-67216-4-4

ISBN (PDF): ISBN 978-952-67216-5-1

ISSN: 1236-4304

Painettu: 2017, Juvenes Print

Painosmäärä: 200kpl

Ensimmäinen painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

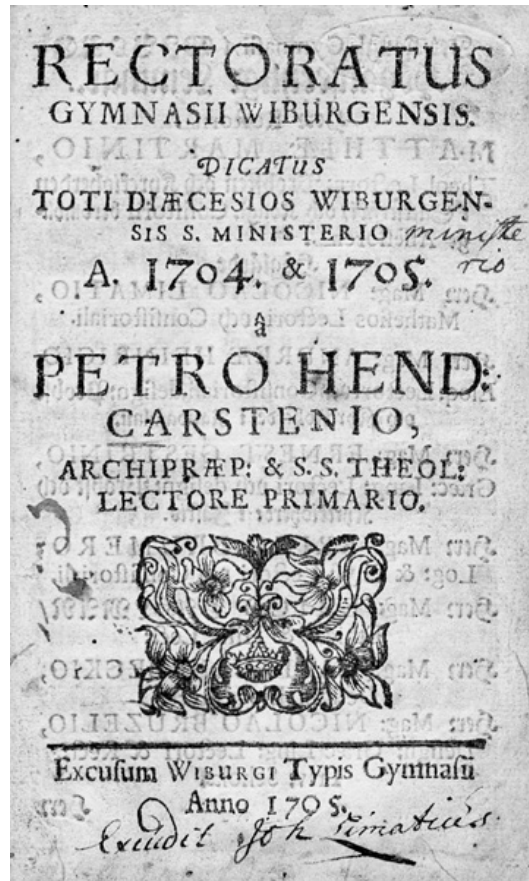
BAROKKITEATTERIA VIIPURIN LINNASSA

PENTTI PAAVOLAINEN

Vuonna 1674, torstaina helmikuun 19. päivänä Viipurin linnan salissa³² nähtiin ”ylempien ja alempien säätyläisten” läsnä ollessa teatteriesitys, jonka toimeenpani Viipurin koulun rehtori, maisteri Petrus Carstenius. Vielä samana vuonna Tukholmassa painettu näytelmä *Taivaallinen neuvonpito* eli koko nimeltään *Thet Himmelske Consistorium, tilhoopa kallat, för våra förste föräldrars ynkeliga affall skull: uthi een lijten Skohle öfning och Comoedia medh någre Skohle-gåssar* käsitti vain 64 octavo-sivua.³³ Ainuttakaan kappaletta julkaisusta ei ole säilynyt nykyaikaan, mutta Åbo Tidningarissa julkaistiin vuonna 1792 Henrik Gabriel Porthanin laatimaksi arveltu laaja selostus teoksesta.³⁴

Näytelmässä Adam ja Eeva syyttävät syntiinlankeemuksesta toisiaan. Jumala moittii ihmiskuntaa ja kutsuu joukon allegorisia henkilöitä auttamaan häntä vaikeassa päätöksessä: tulisiko tottelemattomat ihmiset antaa Luciferin käsiin vai armahtaa? Kärkkäimpinä syyttäjinä esiintyvät Oikeudenmukaisuus ja Ankaruus, kun taas Pitkämielisyys, Lempeys ja Armeliaisuus puhuvat ihmisen puolesta. Oppinut argumentointi muodostaa näytelmän laajimman kokonaisuuden. Lopulta Jumala päättää lähettää Vapahtajan sovittamaan ihmiskunnan rikkomusta. Enkelikuoro ylistää päätöstä.

Barokin koulunäytelmien tapaan kohtausten väliin oli punottu rinnakkaisjuoni.³⁵ Näihin välikohtauksiin Carstenius käytti Ruotsin huomattavimman barokkirunoilijan Georg Stiernhielmin (1598–1672) kuningatar Kristiinan kunniaksi laatimaa hovibalettia *Thet fångne Cupido*. Marraskuussa 1649 esitetty teos oli käänösmukaelma ranskalaises-

Vaikka ”pientä kouluharjoitusta ja komediaa” ei Petrus Carsteniukselta olekaan säilynyt, on sen sijaan esimerkiksi olemassa tämä luettelo Viipurin hiippakunnan papeista ja koulujen opettajista.

ta teoksesta *Le vaincu de Diane*.³⁶ Cupido hallitsee maailmaa ja kuten hänen äitinsä Venus kertoo, myös jumalia. Diana ihailee veljensä Apollon kantamia laakereita ja saa kuulla, että niiden takana on rakkaus nymfi Dafneen, joka kunniansa säilyttäen muuttui laakeripuuksi. Cupidon yrittäessä ampua rakauden nuolta Dianaan tämä kääntää veljeään vangitsemaan pojan. Dianan hyveellisyys tekee Cupidoon vaikutuksen ja hän kiinnittää kilpeensä tämän kuvan. Pallas Athene lupaa

ottaa kouluttaakseen Cupidon, jotta hän oppisi käyttämään valtaansa viisaasti. Tässä Dianaa ylistävässä baletissa rakkauden kiihko tuli siis hillitä ja kääntää sen voimat edistämään yleviä pyrkimyksiä, kuten taiteita.³⁷

Åbo Tidningarissa (1792) Carsteniuksen *Taivaallista konsistoria* moititaan ”tolkuttomaksi sekasotkuksi” ja Carstenius saatetaan muutenkin noloon valoon. Selostaja kuvaa yksityiskohtaisesti näytelmän argumentointia, ja loppuarvio on tyrmäävä niin kirjoittajasta kuin aikakauden mausta. Anakronistinen tuomio on leimannut hankkeen, jonka pyrkimykset ansaitsevat kuitenkin teatterintutkijan huomiota. Carsteniuksen poiminnat Stiernhielmin tunnetusta baletista eivät olleet vain ”sattumanvaraisia kohtauksia”, sillä koulunäytelmien rinnakkaisjuonet asettuivat aina täydentämään toisiaan.

Ensimmäisen näytöksen lopussa Eeva harmittelee, miksei hän maistanut jotain muuta kuin kirottua omenaa, ja miksei Aadam estänyt häntä siitä. Siihen Aadam ”kohteliaasti vastaa: ’Ainokaiseni, olisinko julmasti ja tahtomattani asettunut torjumaan sinua, jonka kanssa olen niin monet rakkauden ilot ja riemut aina löytänyt; enhän minä voisi vähimmässäkään määrin asettua sinua vastaan. Pidätkö minua petona tai epäinhimillisenä, vai ajatteletko, että meidän kanssakäyntiämme ei ohjaisi tai johtaisi vain sinun rakkautesi?’” Carstenius esittää siis miehen ja naisen välisen rakkauden niin voimakkaana, että se saattaa ihmisen unohtamaan Jumalan tahdon. Seuraavassa kohtauksessa Lucifer miehineen vie parin tutkintavankilaan.

Välinäytöksessä siirrytään taas Cupidon, Venuksen, Dianan ja Nymfien maailmaan, jossa ongelmat johtuvat rakkaudesta. Cupidon aseiden riisto ja vangitseminen vertautuvat rakenteellisesti Aadamin ja Eevan saa-

maan tuomioon ja uuteen vangitsemiseen.

Lopussa, kun Jumalan pelastussuunnitelman ylistystä on laulettu, palataan vielä antiikin mytologiaan: Vergiliuksen *Bucolicasta* tutut paimenet Tityrus ja Meliboeus selittävät Nymfeille millainen Cupido tai Astrild, lemmentuli³⁸, on luonteeltaan ja viekkaudeltaan. Tityrus esittelee runoilijoiden kuvauksia rakkaudesta, mutta tekee niihin huomautuksia. Meliboeus taas kohteliaasti runomuodossa puhuttelee naisia ja selittää laajakantoisesti, miten Astrildin valta johtuu vain naisten suunnattomasta miellyttävyydestä ja kauneudesta. Nymfit ylistävät Astrildia, jonka mahtia edes vuodenajan kylmyys ei kykene taltuttamaan.

Tähän rakkauden voimaan varsin myönteisesti suhtautuvaan lopetukseen esitys päättyi ja helmikuinen Viipurin linnaan kutsuttu yleisö saattoi jatkaa laskiaisen juhlintaa, johon perinteisesti ovat kuuluneet näytännöt. Yliopisto- ja kouluteatteri olivat Turussa hiipuneet puhdasoppisten piispojen silmien alla. Viipurissa oli ehkä mahdollista sellaisessa kunnostautua. Carstenius omisti näytelmän Ruotsin tuolloisen mahtimiehen, Lorentz Creutz nuoremman (1615–1676) vaimolle, paronitar Elsa Duwallille (1620–1675), joilla oli merkittävät läänityksensä lähiseudulla Vehkalahden ja Kymenlaakson alueella.³⁹ Carstenius kiittää pariskunnan ansioita koulujen ja kirkkojen edistäjinä, niiden ”istuttajina, kasvattajina ja kastelijoina”. Olisiko virkakauttaan päättävä maaherra Konrad Gyllenstierna (1638–1684) kutsunut tavallista enemmän vieraita laskiaisviikoille? Elsa Duwallin ja muiden ylempien säätyläisten läsnäolo tai saapuminen Viipurissa on hyvin voinut siivittää Carsteniusta tähän kunnianhimoiseen ja valistunutta naista ylistävään näytökseen.

Viitteet

- 1** Artikkelin runko muodostuu liitteenä olevasta Viipurin lukion kaikkiaan 41 lehtoria käsittävästä matriikkelista. Kyseessä on paremminkin kollektiivibiografia kuin varsinainen kouluhistoria.
- 2** Lappalainen 2014, 195. Yhtenäistämispoliitikasta laajemmin Lehtinen 1961, kirkollisesta yhtenäistämisestä Heininen 1985.
- 3** Alopaeus 1804-1817, 30.
- 4** Bjugg valtaneuvostolle 3.7.1643. Gummerus 1902, 101.
- 5** Constitutiones sive leges et statuta Gymnasij Wiburgensis. Leinberg 1884, 377-408.
- 6** Lundström 1893, 227-234; Hall 1911, bilaga, 14-54.
- 7** Esimerkiksi SKB nrot 273, 833, 2239, 3790, 3791.
- 8** Heininen 1990; Heininen 2005, 22-31.
- 9** Ruuth - Halila 1974, 342.
- 10** Viipurin tuomiokapituli K. M.:lle 19.7.1679. Leinberg 1884, 415-416.
- 11** Maaherra Johan Rosenhane kertoo päiväkirjassaan, että vuoden 1652 rehtorinvaihdosjuhllisuuksien jälkeen ”teinit juoksivat hulluina kaduilla ja löivät muutamia porvareita.” Jansson 1995, 39.
- 12** Jansson 1995, 47.
- 13** Ruuth - Halila 1974, 360; Lackman 2003.
- 14** ”Näet paraimmissa kouluviroissa, Viipurin-Porvoon sekä, ennen akatemian perustamista, Turun lukion lehtoreina, rehtoreina ja konrehtoreina, olivat nuousevien valtasukujen edustajat tuomiokapitulin jäseniä, joten he suuresti vaikuttivat hiippakuntansa asioihin, ja helposti kapitulin myötävaikutuksella tulivat paraimpain pitäjän kirkkoherroiksi.” Suolahti 1919, 263.
- 15** Suolahti 1919, 25.
- 16** Suolahti 1919, 35-36.
- 17** Henricus Boisman, Petrus Carstenius, Ericus Dahlman, Andreas Heinricius vanh. ja nuor., Georgius Helsingius, Andreas Strandenius, Claudius Thesleff, Matthias Tolia, Jacobus Ursinius, Christiernus ja Henricus Winter.
- 18** Arvidus ja Magnus Alopaeus, Barthollus Lacmannus.
- 19** Petrus Carstenius, Carolus Laurbecchius, Joachimus ja Samuel Nycopensis sekä Abraham Thauvonius nuorempi.
- 20** Martinus Agrelius, Gustavus Berner, Ernestus Gestrinus, Andreas Heinricius nuor., Georgius Helsingius, Benjaminus Krook, Barthollus Lacmannus, Andreas Peuronius, Laurentius Stachaeus ja Michael Wattrangius.
- 21** Arvidus ja Magnus Alopaeus.
- 22** Henricus Boisman, Henricus Carstenius, Magnus Klingius ja Christiernus Winter.
- 23** Ericus Brumerus, Claudius Thesleff, Matthias Tolia, Jacobus Ursinus ja Henricus Winter.
- 24** Jacobus Printz.
- 25** Ericus Dahlman, Andreas Heinricius vanh., Nicolaus Limatius, Johannes Serlachius ja Johannes Wång.
- 26** Nicolaus Bruzelius, Paulus Heintzius ja Matthias Martinus.
- 27** Petrus Carsteniuksen tulosta tuomiorovastiksi Heininen 2001, 399-400.
- 28** Ruuth - Halila 1974, 74.
- 29** Laasonen 2000.
- 30** Akateemisia opinnäytteitä ei ole laskettu mukaan, ei myöskään eri paikoissa julkaistuja tilapäisrunoja.
- 31** Heininen 2001, 392-393.
- 32** Viipurin linnan huonetiloja ei tarkkaan tunneta. Todennäköisin esityspaikka oli kuitenkin päälinnan 12-ikkunainen Kuningattarensali, joka vuonna 1676 muiden vanhojen tilojen tapaan muutettiin viljamakasiiniksi. Linnan tiloista Hackman 1944, 92, 109-110.
- 33** I Jesu nampn! Amen. Thet Himmelske Consistorium, tilhoopa kallat, för våra förste föräldrars ynkeliga affall skull: uthi een lijten Skohle öfning och Comoedia medh någre Skohle-gåssar, närwarande Höge sampt Lågre Ståndsz-Personer,

- uppå Wijborghs Slott repräsenteradh och förestält Anno 1674 den 19 febr. aff M. Petro Carstenio Schol. Cathed. Wijborg. Stockholm Tryckt aff Joh. Georg. Eberdt, Åhr 1674. År 4 arck i 8:o.
- 34** Åbo Tidningar 1792, nr 22 (29.5.1792), 27 (2.7.1792), 28 (9.7.1792) ja 29 (16.7.1792). Carsteniuksen osuuden kuvaus perustuu tähän selostukseen.
- 35** Paavolainen 1999, 30–42.
- 36** Then fångne Cupido. Ballet. Som then Högborne Stormächtige Drottning Maria Eleonora, Til Ähra Danßades på Stockholms Slott Den 1. Dag i November Månadt Åhr 1649. Tryckt hoos Ignatium Meurer, Kongl. Booktr. Åhr 1668. Nordström – Olsson (utg.) 1976, 56–80.
- 37** Dianan osassa tanssi ja resitoi kuningatar Kristiina itse, joka oli hiljakkoin ilmoittanut Ruotsin säädyille, ettei ole aikeissa avioitua eikä saada perillisiä. Nordström – Olsson (utg.) 1976, 235. Venuksen osassa oli Kristiinan hovineito Ebba Sparre ja Cupidona paasi Eric Appelgren.
- 38** Nimi Astrild esiintyy Stiernhielmin runoudessa pohjoismaisena vastineena Cupidolle.
- 39** ”Elsa Duwall peri Ahvenkosken kartanon arvokkaine kalastamoineen, sekä Summan ja Tavastilan kartanot Vehkalahdeltä.” Lappalainen 2005, 183.; myös Korhonen 1981, 246–247.
- 40** Heininen 2001, 404.
- 41** SKB nro 2552; ”Teosta ei voi suositella Ruotsin historian opiskeluun”, kommentoi kustavilaisen ajan oppihistorioitsija C. G. Warmholtz. Alopaeus 1804–1817, 300–301; Lehtinen 1969, 140–141.
- 42** Martinius 1686; Tarkiainen 1927, 13.
- 43** Vihonen 1983.
- 44** SKB nrot 549 ja 713. Kirjapainosta Perälä 1999; Perälä 2000 II, 41–45, 409–465.
- 45** SKB nro 271.
- 46** Alopaeus 1804–1817, 300; Simolin 1909, 171–172.
- 47** Rachlitius 1631. Riiassa painettu teos on omistettu Liivinmaan sotakomissaari Erik Andersson Tranalle.
- 48** SKB nrot 2237, 2239.
- 49** SKB nrot 2237–2239; Lackman 2002.
- 50** SKB nro 3790. Runoelman lienee toimitannut painoon Thesleffin lehtorikollega Arvidus Forstadius, joka oli matkalla Göteborgin valtiopäiville.
- 51** Johannes Serlachiuksen tuomarivala 15.5.1685. Lempiäinen 1970, 103.
- 52** Simolin 1909, 80–86; Heininen 2001.
- 53** Tiedot tarkastuksista samoin kuin säilyneet pöytäkirjat painottuvat viimeisten kolmen piispan kausille. Pöytäkirjat on julkaissut Häkli 2015.
- 54** Lempiäinen 1967, 87–88; Heininen 2005, 43–46; Häkli 2015, 71, 73, 76, 78, 81, 83, 88, 99, 103, 105, 109, 116, 120, 122, 126, 134, 158, 162, 170, 176, 212, 215, 218, 221, 241, 243, 246, 253, 259 60, 266, 296, 306, 312, 319, 321, 323, 327, 331, 332, 338, 341, 344, 349, 352, 369, 393, 395, 397, 400.
- 55** Magnus Laghe oli tällöin vielä vihkiäisiinsä Turun tuomiokirkkoon matkustavan piispaksi nimetetyt Henricus Carsteniuksen apulainen, josta tuli pyhien kielten lehtori 1681.
- 56** Heinricius toimi tarkastuksella notaarina, lehtori hänestä tuli vasta 1698.
- 57** Tuomiorovastia eivät piispat ottaneet mukaansa. Sen sijaan Bångin ollessa valtiopäivillä Petrus Carstenius tarkasti 23.1.1687 Savitaipaleen ja merkitsi pöytäkirjaan, että kyseessä oli ”Visitatio Classica eller Archipraepositalis”. Häkli 2015, 333.
- 58** Pöytäkirjat ovat vuosilta 1690 (Asikkala, Orimattila), 1692 (Asikkala), 1693 (Orimattila), 1696 (Orimattila), 1700 (Hauho), 1703 (Jämsä), 1707 (Jämsä), 1710 (Hauho) ja 1712 (Jämsä). Häkli 2015, 67–76, 85, 130–136, 308–309, 316.
- 59** Lempiäinen 1967, 428, 462, 486, 498, 501; Häkli 2015, 183–193, 353–378.
- 60** Heininen 2005, 55–56.
- 61** Heininen 2005, 57.
- 62** Sen sijaan seuraavana rukouspäivänä 11.5. kuninkaalle saarnannut ”tohtori Jöns” eli myöhempi Turun piispa Johannes Terseus ”poikkesi täydellisesti tekstistä ja pilkkasi Rooman paavia”. Rosenhanen päi-

- väkirja 6.5. ja 11.6.1655. Jansson 1995, 144. Maaherra oli Viipurin vuosinaan istunut ahkerasti tuomiokirkossa ja kuunnellut piispaa, tuomiorovastia ja siellä saarnaneita lehtoreita (Winter, Thesleff, Boisman, Wattrangius, Forstadius, Ristelius ja Rachlitius). Maininnan ”kaunis saarna”, hän merkitsi kolmesta Wattrangiuksen saarnasta, kun taas tuomiorovasti puhui liian hiljaisella äänellä. Jansson 1995, 38, 51, 63–65, 70, 101.
- 63** Heininen 2005, 43, 58.
- 64** Simolin 1909, 71–74; Heininen 1985.
- 65** Lempiäinen 1970. Serlachius istui vielä vuosien 1713, 1723 ja 1726–1727 valtiopäivät, kaksi viimeistä kylläkin Linköpingin hiippakunnan edustajana.
- 66** Leinberg 1884, 415; Tuija Laineen artikkeli tässä teoksessa.
- 67** Kun sodissaan voittamaton Kaarle X Kustaa vilustui ja kuoli keuhkokuumeeseen Göteborgin valtiopäivien aikana tammikuussa 1660, Arvidus Forstadiusen ja Mikkelin kirkkoherra Johannes Broteruksen osaksi tuli valvoa yksi yö kuninkaan paarien ääressä. PRP 1, 455; Heininen 2005, 59.
- 68** Rantasalmen kirkkoherra, entinen kaunopuheisuuden lehtori Andreas Heinricius pysyi virassaan koko isonvihan ajan.
- 69** Koskenvesa 2005, 73–75.
- 70** Suolahti 1919, 264.
- 71** Koskenvesa 2005, 78–79.
- 72** Koskenvesa 2005, 131.
- 73** Hultin 1920, 56–57; Koskenvesa 2005, 133–135. Tuomiorovasti Helsingiuksen tytär Katarina avioitui historian lehtorin, myöhemmän piispan Johan Nylanderin kanssa.
- 74** Henrik Helsingiukselta tuli Iisalmen, Georg Helsingiukselta Rantasalmen ja Andreas Heinriciukselta Mikkelin kirkkoherra.
- 75** Kukaan heistä ei yltänyt piispanvirkaan. Tarkiainen – Autio 2002.
- 76** Alopaeus 1804–1817; Tarkiainen 1985, 278–294. Magnus Alopaeus oli ehdolla kolmessa piispanvaalissa, joista kahdes- sa hän sai enimmät äänet. Piispuus tuli suvun osaksi kuitenkin vasta 1885, jolloin Carl Henric Alopaeus nimitettiin Porvoon piispaksi.
- 77** Magnus Alopaeuksesta tuli Viipurin tuomiorovasti 1755. Hänen poikansa, Magnus Jacob Alopaeuksen serkut Maximilian ja David ryhtyivät diplomaatin uralle ja toimivat molemmat Venäjän lähettiäinä Berliinissä. Tarkiainen – Autio 2002.
- 78** Tarkiainen – Autio 2002.
- 79** Melartopaeuksen lähinnä gynekologian alaan kuuluva väitös on ensimmäinen tunnettu suomalaisen puolustama lääketieteellinen väitöskirja. Heininen 1977, 41–42.
- 80** Kyösti Väänänen on tehnyt kattavan tutkimuksen pappissivistyksestä Vanhassa Suomessa, mutta vastaava tutkimus suurvaltakauden Viipurin hiippakunnan papistosta puuttuu.

Lähdeluettelo

Painetut lähteet

- Alopaeus 1699.** Alopaeus, Arvidus, Breviarium Rhetoricum. Viburgi.
- Martinius 1686.** Martinius, Matthias, Parnassus regum sveciae. Aboae.
- Martinius 1689.** Hodegus Finnicus... Eller finsk wägwijsare. Holmiae.
- Rachlitius 1631.** Rachlitius, Johannes, Laus et series venerandorum et ecclesiae et scholae antistitum. Rigae.
- Wattrangius 1656.** Wattrangius, Michael, Lijk-predikan öfwer... Matthiam Jacobaeum Toliäm. Åbo.
- Åbo Tidningar 1792.**

Lähdejulkaisut

- Durchman (utg.) 1929.** Durchman, Osmo (utg.), Domkyrkans i Viborg räkenskaper 1655–1704. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja XII. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.
- Häkli 2015.** Häkli, Esko, Biskops- och prostvisitationsprotokoll från det äldre Viborgska stiftet. SKHST 231. Helsingfors: FKHS.
- Jansson 1995.** Jansson, Arne, Johan Rosenhanes dagbok 1652–1661. Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 18. Stockholm: Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia.
- Leinberg 1884.** Leinberg, K. G., Handlingar rörande finska skolväsendets historia I. Jyväskylä.
- Nordström - Olsson (utg.) 1976.** Nordström, Johan, Olsson, Bernt (utg.), Samlade skrifter av Georg Stiernhielm. Första delen. Poetiska skrifter. Andra bandet. Kommentar. Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet VIII. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- PRP 1949–1962.** PRP, Prästeståndets riksdagsprotokoll 1–4. 1642–1719. Uppsala – Stockholm – Norrköping.
- Simolin 1916.** Simolin, Albin, Urkunder rörande det äldre wiborgska stiftet I. SKHST 13:1. Helsingfors: FKHS.
- SRP 1891.** SRP, Svenska riksrådets protokoll VI. Stockholm.

Bibliografiat

- Collijn 1942–1944.** Collijn, Isak, Svensk bibliografi. 1600-talet. Uppsala.
- SKB 1996.** Laine, Tuija, Nyqvist, Rita (toim.), Suomen kansallisbibliografia 1488–1700. SKST 642/HYKJ 59. Helsinki: SKS, Helsingin yliopisto.

Tutkimuskirjallisuus

- Akiander 1866.** Akiander Matthias, Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. Helsingfors.
- Akiander - Voipio 2008.** Akiander, Matthias, Voipio, likko B., Östra Finlands herdaminne I-II. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Alopaeus 1804–1817.** Alopaeus, Magnus, Borgå gymnasii historia. Åbo.
- Astala 1952.** Astala, Keijo, Tuomiorovasti Maunu Alopaeuksen muistiinpanot vuosilta 1706–1716. Ramus virens. SKHST 52. Helsingfors: SKHS.
- Callmer 1988.** Callmer, Christian, Svenska studenter i Rostock 1419–1828. Personhistorisk tidskrift.
- Castrén 1927.** Castrén, Gunnar, Petrus Carstenius. SBL 7.
- Hackman 1944.** Hackman Alfred, Bidrag till Viborgs slotts byggnadshistoria. Analecta archaeologica fennica XI. Helsingfors: Arkeologiska kommissionen.
- Hall 1911.** Hall, B. Rud., Johannes Rudbeckius (Ner.) I. Uppsala.
- Heikkinen 1969.** Heikkinen, Antero, Paholaisen liittolaiset. HTutk. 78. Helsinki: SHS.
- Heininen 1977.** Heininen, Simo, Gabriel Melartopaeus – syrjäytetty suomalainen kirkonmies suurvaltakauden alussa. SKHSV 1974–1977. Helsinki: SKHS.
- Heininen 1985.** Heininen, Simo, Skorpionien ja barbaarien keskellä – piirteitä suurvaltakauden kirkollisesta yhtenäistämiskirjallisuudesta. Historiallinen aikakauskirja. Helsinki: SHS, HYL.
- Heininen 1990.** Heininen, Simo, Biskopsutnämningarna i Finland 1554–1642. Teoksessa Reformationens konsolidering i de nordiska länderna. Skrifter utgivna av Nordiskt institut för kyrkohistorisk forskning 6. Oslo: Nordiskt institut för kyrkohistorisk forskning.

- Heininen 2001.** Heininen, Simo, Taivaallinen ja maallinen konsistori. Petrus Carstenius Viipurin tuomiorovastina 1683-1708. Teologinen aikakauskirja. Helsinki: Teologinen julkaisuseura.
- Heininen 2003.** Heininen, Simo, Carstenius, Petrus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Heininen 2004.** Heininen, Simo, Tolia, Matthias Jacobaeus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Heininen 2005.** Heininen, Simo, Vanha Viipurin hiippakunta. Viipurin & Porvoon & Tampereen hiippakunnan historia 1554-2004. Helsinki: Edita.
- Heininen 2011.** Heininen, Simo, Maaherra ja hänen piispansa. Johan Rosenhanen päiväkirjasta. Teoksessa Kirkkohistorian alueilla. Juhlakirja professori Hannu Mustakallion täyttäessä 60 vuotta. SKHST 217. Helsinki: SKHS.
- Hormia 1956.** Hormia, Yrjö, Ristelius. Genos.
- Hultin 1920.** Hultin, Arvid, Borgå gymnasii historia. SSLF 154. Helsingfors: SLS.
- Korhonen 1981.** Korhonen, Martti, Vehkalahden pitäjän historia II. Yhteiskunnallisesta kehityksestä 1600-luvulla sekä maakirjatilojen synty. Hamina: Vehkalahden kunta.
- Koskenvesa 1976.** Koskenvesa, Esko, Viipurin tuomiorovasti Petrus Carsteniuksen kuolinaika. Genos.
- Koskenvesa 1977.** Koskenvesa, Esko, Tuomiokapitulin sijoittaminen Porvooseen isonvihan jälkeen. SKHSV 1974-1977. Helsinki: SKHS.
- Koskenvesa 2005.** Koskenvesa, Esko, Porvoon hiippakunta 1721-1869. Teoksessa Viipurin & Porvoon & Tampereen hiippakunnan historia 1554-2004. Helsinki: Edita.
- Kotivuori 2005.** Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852. (<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>)
- Kuujo 1958.** Kuujo, Erkki, Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan historia I. Lahti.
- Laasonen 1983.** Laasonen, Pentti, Papinvirkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana 1690-1713. SKHST 124. Helsinki: SKHS.
- Laasonen 2000.** Laasonen, Pentti, Bång, Petrus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Lackman 2003.** Lackman, Matti, Lacmannus, Barthollus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Laine T 2004.** Laine, Tuija, Martinius, Matthias. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Lappalainen 2005.** Lappalainen Mirkka, Suku - valta - suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. Helsinki: WSOY.
- Lappalainen 2014.** Lappalainen, Mirkka, Pohjolan leijona. Kustaa II Aadolf ja Suomi 1611-1632. Helsinki: Siltala.
- Lehtinen 1961.** Lehtinen, Erkki, Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla. HTutk. 60. Helsinki: SHS.
- Lehtinen 1969.** Lehtinen, Erkki, Suomen varhaishistorian ja ristiretkikauden kuvasta uskonpuhdistus- ja suurvalta-aikana. HTutk.75. Helsinki: SHS.
- Lempiäinen 1967.** Lempiäinen, Pentti, Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa. SKHST 73. Helsinki: SKHS.
- Lempiäinen 1970.** Lempiäinen, Pentti, Johannes Serlachiuksen ja Jonas Falanderin kopiokirjat. SKHSV 1968-1969. Helsinki: SKHS.
- Lempiäinen 2000.** Lempiäinen, Pentti, Helsingius, Georg. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Lundén Chronström 1963.** Lundén Chronström, Ingegerd, Herrar till hatt och värja. En bortglömd gren an släkten Thesleff. SSLF 397. Helsingfors: SLS.
- Lundström 1893.** Lundström, Herman, Laurentius Paulinus Gothus. Uppsala.

- Mäkelä-Alitalo 2006.** Mäkelä-Alitalo, Anneli, Serlachius, Johannes. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Nuorteva 1997.** Nuorteva, Jussi, Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640. SKHST 177. Helsinki: SKHS.
- Paaskoski 2003.** Paaskoski, Jyrki, Krook, Benjamin Simonis. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Paavolainen 1999.** Paavolainen, Pentti, Students of 1647 meet Finland. Contextuality as a Key to a better Understanding of Surge! Nordic Theatre Studies, vol. 12.
- Perälä 1999.** Perälä, Anna, Uusia havaintoja Viipurin kymnaasin kirjapainon tuotannosta. Teoksessa Koulun ja kirjan maailma. Jukka Sarjalan juhla-kirja. Helsinki.
- Perälä 2000.** Perälä, Anna, Suomen typografinen atlas 1642-1827 I-II. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 65. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rimpiläinen 1978.** Rimpiläinen, Olavi, In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papinvirkkojen hoito isonvihan aikana Suomessa. SKHST 108. Helsinki: SKHS.
- Rimpiläinen 1979.** Rimpiläinen, Olavi, Suomen julkiset koulut ja niiden opettajat isonvihan aikana. SKHSV 1978-1979. Helsinki: SKHS.
- Ruuth - Halila 1974.** Ruuth, J.W., Halila, Aimo, Viipurin kaupungin historia II. Lahti.
- Suolahti 1919.** Suolahti, Gunnar, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo: WSOY.
- Tarkiainen 1985.** Tarkiainen, Kari, Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743-1818. HTutk.128. Helsinki: SHS.
- Tarkiainen - Autio 2002.** Tarkiainen, Kari, Autio, Veli-Matti, Alopaeus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Tarkiainen 1927.** Tarkiainen, V., Mattias Martinius. Virittäjä.
- Vihonen 1983.** Vihonen, Sakari, Suomen kielen kuvaus 1600-luvun kieliopeissa. Collegium scientiae. SKHST 125. Helsinki: SKHS.
- Virdestam 1921-1934.** Virdestam, Gotth., Växjö stifts herdaminne II-VIII. Växjö.
- Väänänen 1987.** Väänänen, Kyösti, Herdaminne för Ingermanland I. SSLF 538. Helsingfors: SLS.
- Väänänen 2003.** Väänänen, Kyösti, Carstenius, Henricus. Kansallisbiografia (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>). Helsinki: SKS.
- Westerlund - Setterdahl 1915-1933.** Westerlund, Joh., Setterdahl, Joh, Linköpings stifts herdaminne II-IV. Linköping.